

Xorijiy til darsining muloqot yo‘nalishlarida nutqiy-fikrlash faoliyati

Ashurova Shaxzoda Shavkatovna
shoxruz1312@gmail.com
Qarshi davlat texnika universiteti
Xorijiy tillar kafedrasida assistenti

Annotatsiya: *This article discusses the importance of developing speech-thinking activities in foreign language teaching. In modern education systems, foreign language instruction focuses not only on grammar but also on fostering communicative competence among students, which is closely tied to their ability to think and express ideas logically and effectively. Speech-thinking activity involves verbal expression, logical justification, and effective communication. The author emphasizes the role of the teacher in facilitating communication through questions that stimulate students' thinking (Tollefson, 1994) and highlight the significance of communicative tasks in language learning (Passov, 1993). Interactive methods such as role plays, debates, and problem-solving tasks are integral in enhancing students' cognitive and communicative abilities. The teacher's role is crucial, not only in communication but also in providing guidance and fostering independent thought in students. By utilizing methods like problem-based questions and metacognitive approaches, teachers help students improve their speaking skills and develop critical thinking. The article concludes that developing speech-thinking activities is a fundamental aspect of modern foreign language education.*

Kalit so‘zlar: *nutqiy fikrlash, avto-muloqot, adekvat, diskurs, kontinuum, introversiya.*

Речемышлительная деятельность в коммуникативном аспекте урока иностранного языка

Ашурова Шахзода Шавкатовна
shoxruz1312@gmail.com
Ассистент кафедры иностранных языков
Каршинский государственный технический университет

Аннотация: *Статья рассматривает важность развития речево-мысленных действий в обучении иностранным языкам. В современных образовательных системах обучение иностранным языкам направлено не только на грамматику, но и на развитие коммуникативной компетенции у студентов, что тесно связано с их способностью мыслить и выражать идеи логично и эффективно. Речево-мысленная деятельность включает в себя вербальное выражение, логическое обоснование и эффективную коммуникацию. Автор подчеркивает роль учителя в содействии коммуникации через вопросы, которые стимулируют мышление студентов (Tollefson, 1994), и выделяет важность коммуникативных заданий в процессе обучения языкам (Passov, 1993). Интерактивные методы, такие как ролевые игры, дебаты и задачи на решение проблем, являются неотъемлемыми в улучшении когнитивных и коммуникативных способностей студентов. Роль учителя критически важна, не только в коммуникации, но и в предоставлении руководства и содействии независимому мышлению студентов. Используя такие методы, как проблемные вопросы и метакогнитивные подходы, учителя помогают студентам улучшить навыки разговорной речи и развить критическое мышление. Статья заключает, что развитие речево-мысленных действий является важнейшим аспектом современного обучения иностранным языкам.*

Ключевые слова: *вербальное мышление, авторечь, адекватный, дискурс, континуум, интроверсия.*

Speech and thinking activities in the communicative aspects of a foreign language lesson

Ashurova Shakhzoda Shavkatovna
shoxruz1312@gmail.com

Assistant at the Department of Foreign Languages,
Karshi State Technical University

Annotation: *This article discusses the importance of developing speech-thinking activities in foreign language teaching. In modern education systems, foreign language instruction focuses not only on grammar but also on fostering communicative competence among students, which is closely tied to their ability to think and express ideas logically and effectively. Speech-thinking activity involves verbal expression, logical justification, and effective communication. The author emphasizes the role of the teacher in facilitating communication through questions that stimulate students' thinking (Tollefson, 1994) and highlights the significance of communicative tasks in language learning (Passov, 1993). Interactive methods such as role plays, debates, and problem-solving tasks are integral in enhancing students' cognitive and communicative abilities. The teacher's role is crucial, not only in communication but also in providing guidance and fostering independent thought in students. By utilizing methods like problem-based questions and metacognitive approaches, teachers help students improve their speaking skills and develop critical thinking. The article concludes that developing speech-thinking activities is a fundamental aspect of modern foreign language education.*

Key words: *verbal thinking, authorship, adaptation, discourse, continuum, introversion.*

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimida xorijiy tilni o'qitish faqat grammatik bilimlarni egallash bilan cheklanmaydi. Bugungi kunda asosiy e'tibor ta'lim oluvchilarning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishga qaratilgan. Bu esa, o'z navbatida, nutqiy-fikrlash faoliyatining rivojlanishini talab qiladi. Ayniqsa, dars jarayonida muloqot yo'nalishlarida pedagog va o'quvchi o'rtasidagi samarali aloqa muhim rol o'ynaydi.

Nutqiy-fikrlash faoliyati – bu fikrni og'zaki shaklda ifodalash, uni mantiqiy asoslash va muloqotda samarali tarzda qo'llash qobiliyatidir. Tashqi nutq faoliyati ichki fikr jarayonlari bilan chambarchas bog'liq. Tollefson (1994) ta'kidlaganidek, pedagog savol berishda nafaqat javobni, balki o'quvchining fikrlash darajasini ham hisobga olishi lozim.

Passov (1993) o'z tadqiqotlarida nutqiy-fikrlash jarayonlarini o'rgatishda kommunikativ vazifalarning muhimligini alohida ta'kidlaydi. Unga ko'ra, o'quvchilarni faollashtirish uchun ularning individual nutqiy faoliyatiga imkon beruvchi usullarni qo'llash zarur.

1. Nutqiy-fikrlash faoliyatining mohiyati

Nutqiy-fikrlash faoliyati (speech-thinking activity) ingliz tilini o'rganish jarayonida kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning asosiy tarkibiy qismlaridan biridir. Bu faoliyat orqali o'quvchi yoki til o'rganuvchi o'z fikrini og'zaki va yozma shakllarda ifodalash, tushunish, tahlil qilish va muomala jarayonida erkin ishlatish imkoniyatiga ega bo'ladi.

1. Til va tafakkur o'zaro bog'liqligi:

- o Nutqiy-fikrlash faoliyati til bilan tafakkurning integratsiyasidir. O'quvchi o'rgangan til birliklari orqali fikrlashni rivojlantiradi, fikrlash jarayonida esa til birliklaridan samarali foydalanadi.

2. Kommunikativ yo'naltirilganlik:

- o Bu faoliyatning maqsadi – o'quvchini real kommunikatsiya holatlarida mustaqil fikrlay olishga va javob bera olishga o'rgatishdir. Bu jarayonda savol-javoblar, munozaralar, rolli o'yinlar, hikoya qilish kabi mashg'ulotlar muhim rol o'ynaydi.

3. Nutqning turlari:

- o Nutqiy-fikrlash faoliyati quyidagi shakllarda amalga oshiriladi:

- **Reproduktiv nutq** (berilgan materialni takrorlash, yod olish)
- **Produktiv nutq** (mustaqil ravishda yangi fikrlar yaratish)
- **Dialogik nutq** (suhbat shaklida muloqot qilish)
- **Monologik nutq** (fikrni izchil bayon qilish)

4. Ingliz tilidagi fikrlashni rivojlantirish:

- Bu bosqich ingliz tilida mantiqiy, uzviy fikrlashni shakllantirishni ko'zlaydi. O'quvchi grammatik va leksik bilimlar asosida fikr yuritishni, tushunishni va javob berishni o'rganadi.

2. Muloqot yo'nalishlarining ahamiyati

Xorijiy til darslarida muloqotga asoslangan yondashuv, ayniqsa, interaktiv faoliyatlar orqali amalga oshiriladi. Rolli o'yinlar, debatlar, savol-javob mashqlari o'quvchilarning fikrlash jarayonini faollashtiradi. Pedagog savollar berish orqali o'quvchini o'ylashga, o'z fikrini shakllantirishga undaydi (Isakova, 2018).

Jeyasala (2014) fikricha, kommunikativ yondashuv ayniqsa og'zaki nutq ko'nikmalarini shakllantirishda samarali bo'lib, talabalarning o'zaro muloqotga kirishishlariga yordam beradi. U o'z maqolasida CLT (Communicative Language Teaching) yondashuvi orqali talabalar faol ishtirok etishga intilishini ta'kidlaydi.

Rivers (1986) esa tilni o'zlashtirishda ham tushunish (comprehension), ham ifoda (production) muhim ekanini, bu ikki jarayon o'zaro bog'liq holda ishlashi kerakligini ko'rsatadi.

3. Nutqiy-fikrlash faoliyati til o'rgatishda faqat so'z yodlash yoki grammatik qoidalarni o'rganish bilan chegaralanmaydi. Bu faoliyat o'quvchini mustaqil fikr yuritishga, fikrini asoslashga, mantiqan tahlil qilishga va uni aniq nutq vositalari orqali ifodalashga o'rgatadi. Shuning uchun uni rivojlantirishda quyidagi samarali metodlardan foydalanish lozim:

1. Muammoli savollar asosida fikrlashni faollashtirish

O'quvchilarga ochiq turdagi savollar berish ularni mustaqil fikrlashga undaydi. Masalan:

- "Agar siz sayyoh bo'lsangiz, qaysi mamlakatga borar edingiz va nima uchun?"
- "Biron muammoni ingliz tilida qanday hal qilgan bo'lardingiz?"

Bu kabi savollar:

- tanqidiy fikrlashni faollashtiradi,
- bir nechta yechim variantlari haqida o'ylashga undaydi,
- muloqotni jonlantiradi.

Tayanch: Muammoli vaziyatlar asosida dars o'tkazish metodi talabalarni passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi (Isakova, 2018).

2. Matn asosida tahlil va bahs yuritish

O'quvchilarga matn beriladi va ular:

- asosiy g'oyani aniqlash,
- muallif fikriga munosabat bildirish,
- o'z pozitsiyasini izohlashga o'rganadi.

Bu metod orqali:

- analitik fikrlash rivojlanadi,
- kontekstda so'zlarni ishlatish ko'nikmasi mustahkamlanadi,
- argumentli fikr bildirish o'rganiladi.

Misol: Ijtimoiy mavzudagi maqola asosida guruhli munozara (debate) tashkil qilish – o'quvchilarning fikr almashish, ishonch bilan fikrini ifodalash malakasini kuchaytiradi.

3. Til o'yinlari va dramalashgan sahnalar

Til o'yini va dramatisatsiya orqali o'quvchi:

- real hayotiy vaziyatlarda gapirishga tayyorlanadi,
- muloqot qilishdan uyalmaslikni o'rganadi,
- ijodiy fikrlash va o'zini ifodalash ko'nikmasini rivojlantiradi.

Jeyasala (2014) o‘z tadqiqotida kommunikativ til o‘rgatish metodikasi (CLT) doirasida rolli o‘yinlar va real vaziyatlar yaratish orqali nutqiy fikrlashni samarali rivojlantirish mumkinligini ko‘rsatadi.

4. Metakognitiv yondashuv orqali o‘z fikrlarini tahlil qilish

O‘quvchilar o‘z fikr yuritish jarayonini tahlil qiladi, ya’ni:

- qanday fikrga keldim?
- bu fikr qayerdan paydo bo‘ldi?
- yana qanday alternativalar bo‘lishi mumkin?

Metakognitiv yondashuv orqali:

- o‘z fikrini boshqarish va tahlil qilish qobiliyati kuchayadi,
- til o‘rganish strategiyalarini ongli ravishda qo‘llash shakllanadi.

Bu yondashuv o‘quvchining o‘z fikrini tahlil qilish, baholash va yaxshilashga yordam beradi, bu esa nutqiy madaniyat va fikrlash salohiyatining ajralmas qismi hisoblanadi.

4. Pedagogning roli va mas’uliyati

Pedagogning o‘zi muloqotda faol bo‘lishi, o‘z fikrini to‘g‘ri va ravshan ifodalashi kerak. U darsda muloqot madaniyatini, fikrlashni faollashtirish usullarini qo‘llashi, har bir o‘quvchining fikriga e’tibor qaratishi lozim. Bu esa o‘z navbatida o‘quvchilarda mustaqil fikrlash va muloqotga tayyorlikni rivojlantiradi (Tollefson, 1994; Passov, 1993).

5. Qo‘shimcha izohlar bilan iqtiboslar

“Adekvat nutqiy fikrlash faoliyati shuni anglatadiki, xorijiy tilni o‘qitadigan pedagogning savoli yoki tashabbusi va ta’lim oluvchining shaxsiyati o‘rtasidagi muloqotda katta kechikishlar bo‘lmaydi, bunda ta’lim oluvchilar xorijiy til darslarida boshqa narsalarga emas, balki berilgan savollarga javob berishga yo‘naltiriladi. Shunday qilib, Tollefson (1994) yozadi: ‘O‘qituvchi ma’lum bir savol taqdim etishi mumkin bo‘lgan bilimlarning o‘quvchilarga ichki ifodalanishining mohiyatini aniq va to‘g‘ri tushinishi kerak... Aksincha, ular talabalarni javobga undaydigan kognitiv qiyinchilik darajasini qadrlashlari lozim’ (p. 224).” O‘qituvchilarga savolga javob berish imkoniyatini bilish yetarli emas. Qo‘yilgan savolga tez va aniq javob berishning nutq qobiliyati shaxsning nutq muloqoti o‘z motiviga muvofiq tarzda ma’nolarning maqsadli yo‘nalishini tanlash va amalga oshirish uchun matn yoki diskursning tushunchaviy kontinuumini tezda tabaqalashtirish qobiliyati bilan bog‘liq.

Intentsional nutq-fikrlash tajribasini boyitish, individual tarzda intellektual faoliyatning tanlovchanligi bilan belgilanadi. Tanlash orqali terminal shaxsiyati xorijiy til darsining bilingval muloqot yo‘nalishlarida ifodalangan afzalliklari, maslaklari va fikrlash tarzi bilan boyitiladi. Xorijiy tilni o‘qitadigan pedagog shaxsining nutq tajribasining rivojlanishi uning tezkor qaror qabul qilish qobiliyati bilan sodir bo‘lib, uni shaxs bilingval muloqotini amalga oshirish yoki tashkil etish uchun xorijiy til darsining tashqi nutqida uzatiladi. Bunda noaniqlik ifodasi minimumgacha qisqartirilishi kerak, bu esa yuqori darajadagi nutq zukkoligi, ziyraklikni va maqsadga muvofiqlikni talab qiladi.

Til va nutq o‘z-o‘zidan yetarli emas, balki insonlarning o‘zaro ta’siriga xizmat qilganligi sababli, aynan rasmiylashtirilgan nutq muloqoti orqali terminallar shaxslari o‘zlarining empirik va hissiy ifodalarini hamda maqsadli harakatlarini muvofiqlashtirish imkoniyatiga ega. Avto-muloqot va muloqot tizimlarida nutqiy fikrlash faoliyatini bilish darajasi o‘z-o‘zini anglash va zavqlanish tamoyiliga mos kelishi kerak. Bular, albatta, xorijiy tilni ixtiyoriy ravishda o‘rganayotgan insonning o‘ziga qo‘yadigan juda yuqori talablari bo‘lib hisoblanadi. Bunda, fikrlash va nutq o‘rtasida o‘ziga xoslik emas, balki birlik mavjud. Ushbu nuqtai nazar xorijiy tilni o‘qitadigan pedagogning o‘z xulosalarini bildirishda, nutqni ta’lim oluvchilar terminalining ehtiyojlari va istaklari bilan muvofiqlashtirishda filtrdan foydalanishga imkon beradi. Bu yerda ongli inson nima yaxshi va nima yomonligini biladi, degan nuqtai nazarni ham keltiramiz. Muloqotda xorijiy tilni o‘qitadigan pedagogning shaxsi ta’lim oluvchining shaxsi uchun javobgar bo‘lsa, uning vertikal shaxsiy assotsiativ erkinligi gorizontali ijtimoiy maqsadli harakat erkinligi bilan chegaralanadi. Ta’lim oluvchilarni tarbiyalash yoki samimiy yondashuv orqali “aqlga o‘rgatish” bo‘yicha nutq harakatlari faqat terminallarning har ikki tomonida ham introversiyaga olib keladi.

Nutq tajribasini boyitish xorijiy tilni o'qitadigan pedagog tomonidan har qanday nutq materialini takrorlash qobiliyati mavjud bo'lganda amalga oshishi mumkin. Texnologik jihatdan bu metod ikki bosqichni: nutqiy fikrlash tajribasini takrorlash va kengaytirish qobiliyatlarini o'z ichiga oladi. Birinchi bosqichga amal qilmagan holda, pedagog yoki ta'lim oluvchining o'z tajribasini boyitmaydi, balki mavhum-tajribani shunchaki mexanik modellashtiradi.

Xususan, xorijiy tilni o'qitadigan pedagogga takrorlash uchun quyidagi mulohaza taklif qilinishi mumkin: "To begin a rehabilitation of a human mind and body, one should know something about their optimum state". Ushbu iborani takrorlashda xorijiy tilni o'qitadigan pedagogning shaxsiyati "should" kontseptini "may" kontseptiga, "optimum"ni "best"ga, "state"ni "position"ga, "know"ni "understand"ga o'zgartirishi yoki "human", "body" kontseptlarini o'tkazib yuborishi mumkin, bu esa mulohazaning semantik kontinuumida shaxs yo'nalishining noaniqligidan dalolat beradi. Takrorlashdagi buzilishlar, albatta, referentsial voqelikni xaotik kognitiv yo'nalganlik bilan modellashtiradi, ya'ni, shunday bo'lishi mumkin yoki bunday bo'lishi mumkin, lekin qanday bo'lishi kerak? Pedagog o'z nutqiy tajribasini boyitishning eng maqbul variantini berilgan iborani to'g'ri takrorlagandan keyingina tanlashga qodir bo'ladi, dadil bo'lmagan So that when you want to rehabilitate a human mind... thats... being... you have to understand the optimum state for the... man esa bunga to'g'ri kelmaydi.

Nutq tajribasini boyitish metodidan foydalanib, xorijiy tilni o'qitadigan pedagogni xorijiy til darsining fan bo'yicha muloqot yo'nalishlarida moslashuvchan nutqni boshqarishga tayyorligini ko'rsatishi mumkin. Muvaffaqiyat, natija va o'z-o'zini rivojlantirish tamoyillariga ko'ra, bilingval nutq tajribasini boyitish jarayonlari nafaqat egalik va na mavjudlik jarayonlari, balki ko'proq xorijiy tilni o'qitadigan pedagogning faoliyatlilik jarayonlari bo'lib hisoblanadi. Xorijiy til darsida muvaffaqiyatli bilingval nutq faoliyati texnologiyasidan darsdagi nutqiy muhitining qulayligini ma'qullaydigan hamda xorijiy tilni o'rganayotgan shaxsni rivojlantirish maqsadida matnlar va diskurslar semantikasining samaradorligini hisoblab chiqadigan xorijiy tilni o'qitadigan pedagog foydalanishi mumkin.

Xulosa: Xorijiy til darslarida muloqot yo'nalishlarida nutqiy-fikrlash faoliyatini rivojlantirish zamonaviy ta'limning asosiy talablaridan biri hisoblanadi. Bu jarayon nafaqat til o'rganish, balki o'quvchining intellektual va kommunikativ salohiyatini shakllantirishga ham xizmat qiladi. Nutqiy-fikrlash faoliyati orqali ta'lim oluvchilar fikrni aniq va lo'nda ifodalash, o'z fikrini asoslash hamda muloqotda erkin qatnashish malakalariga ega bo'ladi.

Dars jarayonida samarali savol-javoblar, rolli o'yinlar, muammoli vazifalar va dramatik mashg'ulotlar orqali o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va tezkor javob berish qobiliyatlari shakllanadi. Shu bilan birga, pedagogning o'zi ham ushbu faoliyatda yetakchi bo'lib, o'zining nutqiy tajribasi, savol berish madaniyati va fikrni to'g'ri yo'naltirish qobiliyati bilan o'quvchilarga namunaviy rol ni bajaradi.

Nutqiy-fikrlash faoliyatini rivojlantirish – bu pedagogik jarayonning murakkab, ammo sermahsul yo'nalishi bo'lib, u faqat grammatika va lug'at boyligini o'rgatish bilan emas, balki talabning fikrlash dunyosini kengaytirish, uning ijtimoiy va muloqotga tayyorlik darajasini oshirish bilan bevosita bog'liqdir. Shu sababli, xorijiy til darslarida nutqiy-fikrlash faoliyatiga alohida e'tibor qaratish, bu boradagi metod va yondashuvlarni izchil takomillashtirish pedagogning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Tollefson, J. W. (1994). *Teacher Thinking and Foreign Language Teaching*. [PDF](#)
2. Jeyasala, V. (2014). *The Use of the Communicative Language Teaching Approach to Improve Students' Speaking Skills*. [PDF](#)
3. Isakova, A. (2018). *Communicative Approach to Interactive Foreign Language Lesson at University*. [PDF](#)

4. Rivers, W. M. (1986). *Comprehension and Production in Interactive Language Teaching*. *The Modern Language Journal*.
5. Passov, E. I. (1993). *The Development of Speech and Communicative Abilities in the Process of Learning a Foreign Language*.